

Észrevételek a »Nyelvelméltani széljegyzetek«-hez.

(Felelet dr. Hubert Emil válaszára.)

A szerző »A nyelvelméltan alapvonalai« cz. értekezéséről írt ismeretésemet részben rosszul értette meg, részben pedig félremagyarázta, s azért legyen szabad állításaira megjegyzéseimet lehető röviden, de mégis az ügy fontosságához mért keretben előadnom.

1. H. úgy határozta meg a nyelvelméletet, hogy ez »egy nyelvállapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás.« Én ezt helytelenítettem, mert az emlék *lényeges jegye* nincsen benne világosan kifejezve, és meg is javítottam, az ő meghatározását ilyformán: *a nyelvelmélet egy ma már nem létező nyelvállapotnak maradandó jele*. Hogy meghatározásom jobb az övénel, saját maga is elismeri, midőn lépten nyomon bizonyítja, hogy mindez az ő meghatározásában is benne van (192. l. 3 bekezd.). De közben aztán egész lapon (193. l.) leczkézelt engem, hogy nem helyesen fogtam fel az *emlék* fogalmát, mert ez nemcsak *elmúlt*, ma már *nem létező* dolgokat jelöl, hanem bizony jelöl *ma létező* dolgokat is. Megengedem. És mit akarunk azzal jelenteni, mikor valamely ma létező személyt vagy dolgot emlékké megjelölünk? Nemde azt, hogy azok előttünk legyenek akkor is, a mikor már *nem létezők*. Azt hiszem, helyesen következtetek, midőn azt állítom, hogy H. is ugyanazt tartja az *emlék* (Denkmal) lényeges jegyének, a mit én, s nem azt, a mit *válaszában* kivételképen emleget (193. l.). Meg is mondja ezt egyenesen: »A tudományos értelemben vett emlék (Denkmal) emlékeztető czélzat nélkül készült, de mi magunk *önként* felhasználjuk e tárgyakat, hogy *múlt* (no lám!) állapotokat *szabadon választott szempontból* rekonstruálhassunk.« Lám, lám, hogy az az ördögös *emlék* hát mégis csak *elmúlt*, azaz *ma már nem létező* »állapotokat« jelöl!

De akkor, mire való volt az a sok kertelés az *emlékről*? Hát csak arra, hogy én is megtudjam, hogy *hányféle az emlék?*¹ Hányféle tehát? Először: *Denkmal*, másodsor: *Andenken*. A denkmal ismét: 1. *vulgaris Denkmal*, 2. *tudományos Denkmal*. Ez a kettő ismét felosztható a végtelenségig, a szerint, hogy a fehérvári bicskával, a kovakéssel vagy az osztlák halász hajfűrtjével van-e dolgunk, mint emlékekkel. — Csak kettőt jegyzek meg erre a dologra vonatkozólag: 1. az emlékeknek e sokféle fajáról nyújtott meghatározás egytől-egyig helytelen és ellenmondó, de ezt kimutatni nem tartom érdemesnek, csak utasítom a szerzőt akármelyik Logika *meghatározás* (definitio) cz. fejezetére; 2. kíváncsi vagyok, mi köze van a fehérvári bicskának s egyéb ott (193. l.) elsorolt becses emlékeknek a nyelvelmélethez? — Ha pedig valaki kételkednék e bravúros *Gründlichkeiten*-tal végzett szörszállasogatáson, hát bizony mondom, hogy csodálni való az, de valósággal meg vagyon írva a Magyar Könyvszemle 193. lapján.

2. H. helyteleníti arra vonatkozó meghatározásomat, hogy *mikor* válik valamely nyelvmaradvány nyelvelmétké. A *kor* kérdése a nyelvelméleknél igen fontos, azért tehát halljuk, hogyan vélekedtek erről mások, mit írt róla Hubert, és mit állítottam én? Mellőzöm azt a régi véleményt, mintha nyelvelméleink kora az első magyar nyomtatott könyv (Szent Pál levelei) megjelenése idejéig (1533) tartana. Ennek tudtommal nincs gazdája, de régebben sokan így vélekedtek. Zolnai már úgy nyilatkozik (Nyelvelm. a könyvnyomt. koráig, 22. l.), hogy »a *legújabb* kor nyelvbeli nyilatkozásain kívül minden *régi* irat és könyv már nyelvelmétszámba jön a nyelvész előtt.« Hubert ezt tagadja, de nem támogatja tagadását egyetlen bizonyítékkal sem. Ellenben hirdeti, hogy biztosan meg tudja határozni »a *kort*, melytől kezdve a nyelvjelenségek *többé nem nyelvelmélekek!*« Kerestem aztán én ezt a meghatározást, mint a

¹ Irtam (80. l. jegyz.), hogy erre nekünk a nyelvelmélet meghatározása szempontjából részletesen kiterjeszkednünk nem kell.

tút, az ő egész értekezésében, de határozottan kifejezve nincs sehol. Azonban talán ez a kategorikus imperativus jelöli Hubertnál a nyelvmemlékek korát: »Minden fixált, megörökített nyelvallapot nyelvmemlék!» Meddig nem nyelvmemlék tehát valamely nyelvjelenség? H. szerint addig, a míg csak hanggal fejeződik ki, a mint pedig leiratott, attól a pillanattól kezdve nyelvmemlék minden nyelvjelenség. Azonban ha a nyelvmemlék *elmúlt* nyelvallapot, akkor ez a korhatározás rossz, mert a mit most leirtam, az nem *elmúlt*, hanem *folyton tartó és ismétlődő* nyelvallapot vagy nyelvjelenséget, mert ugyanezen hangokat, alakokat, kifejezéseket és szerkezeteket másodszer, harmadszor és századszor is használhatom, a nélkül, hogy akár az egyéni, akár a közös nyelvallapottól elütne. Ha tehát Zolnai meghatározása a nyelvmemlékek korára vonatkozólag nem helyes, mert tág; viszont a Huberté olyan *képtelenség*, a mely még a nyelvmemlékről adott saját meghatározásával is kiálló ellentétben áll.

Hát én mit állítottam erre vonatkozólag? Azt, hogy valamely rögzített beszéd *akkor* lesz nyelvmemlék, ha *lényeges* nyelvi jelenségei a később következő nyelvallapottól elütnek. Azt mondja H., hogy a *lényeges* szó segítségével szeretnék kibújni a meghatározás alól, s kér, hogy állapítsam meg hát, mik azok a lényeges nyelvi jelenségek. Hogy melyek és mifélék azok a *lényeges nyelvi jelenségek*, elég világosan érintettem ismertetésemben (81. l.): nyelvész tudhatja, melyek azok, s az ott említett néhány példából a nem nyelvésznek is lesz fogalma róla. Itt tehát mégis van valami biztos alap, a melyre a nyelvmemlék korát illetőleg támaszkodhatom. Egyébiránt ha én nyelvmemléktani elméletet írnék, akkor bővebben kiterjeszkedném erre a kérdésre is s nem »nego«-val és csupasz »affirmo«-val ütném el a dolgot, mint Hubert. Azt mondja ő, hogy *új tant* hirdet. Nos, akkor kötelessége lett volna, az e tanra vonatkozó régi állításokat *alaposan* megczáfolnia és azután saját nézeteit — *bizonyítékokkal támogatva* — kifejeznie. De ezt egyiket sem teszi, ő csak *tagad* és *állít*. Ez a két szó pedig a tudományban = 0, a melyből minden lehet; de csak akkor lesz belőle valami, ha ez a szó is melléjük csatlakozik: *bizonyít*. Ő mitőlünk, a kik hibáira figyelmeztetjük, minduntalan bizonyítékokat követel, de ő maga ezekkel igen szívesen adós marad.

3. H. azt állítja, hogy a nyelvmemlékekben csakis az *egyéni nyelvallapot* kutathatjuk. De azt ismét nem bizonyítja semmivel, hogy *miért* éppen csak ezt. Én azt állítottam ismertetésemben és kelleténél is hosszabban (80—81. l.) bizonyítottam, hogy ez *szinte* lehetetlen (és nem: *szinte lehetetlen*), mert olyan egyéni nyelvallapot, a melyet ő keres, a nyelvmemlékekben *nincs*. H. az én bizonyítékaimra ilyen döntő *argumentummal* felel: »Hát azért . . . *lehetetlen* az egyéni nyelvallapot keresése, mert azt a nyelvmemlék nem tüntetheti fel *teljesen* sohasem? Hát a kor állapotát talán *teljesen* tünteti fel?» (195. l.) No már az ilyen erős (!?) bizonyítéka én elnémulok és megmaradok csökönyösen bebizonyított állításom mellett.

4. H. azt állítja (195. l.), hogy én *saját szavam szerint* sok dolgot nem értettem meg az ő értekezéséből. Bocsánat! ezt én nem irtam sehol. Nem értem, honnan kaphatta ezt az állítást! Talán abból, hogy egyik *szórszálhasogató* megkülönböztetését *érthetetlennek* mondtam? (Csakhogy az ám más valami, mint a mit nekem H. tulajdonít. Ez az *érthetetlen, helytelen, téves* (ez az az *érthetetlen!*) állítása pedig H-nak a következő: »Ha valaki rendes megszokott írásával *hamisít nyelvmemléket*, akkor műve az írottemlékek tanának szempontjából *nem hamisítvány*.« Erre én azt mondtam, hogy »*érthetetlen*«, mert ha én *rendes, megszokott írással* »hamisítom« a Halotti Beszédet, ez nem lesz hamisítvány (mint nyelvmemlék sem), hanem egy kész nyelvmemlék-másolat. (Hogy a nyelvmemlék-másolat is lehet hamisítvány, ez ide most nem tartozik.) H. erre gúnyosan így válaszol: »Igazán? Hát ha én rendes megszokott írással hamisítok egy *soha nem létezett* XIII. századi nyelvmemléket és azt hirdetem, hogy az eredeti most már elveszett, de én még idejekorán *lemásoltam*? *Írásmemlék*-hamisítvány (ez az én *másolatom*? *Nem*.«

H-nak igaza van: *nem az!* »Nyelvelék-hamisítvány?« kérdezi tovább. »Bizony az« — felel reá nyomatékkal. *Bizony nem az!* felelek én rá ugyanolyan nyomatékkal. Ha u. i. az illető »másoló« szavahihető és a XIII. századi nyelvet ügyesen »hamisította«, azaz utánozta, akkor műve *egy XIII. századi elveszett nyelvelék másolata*. Ha pedig az illető rosszul utánzott s gyanús, vagy plane kisül, hogy olyan nyelvelék *sohasem létezett*, akkor azt mondjuk rá, hogy ez *nem nyelvelék-hamisítvány*, mert *hamisítani* csak valamely *tényleg létező* dolgot lehet (l. Budenz: Ugor alakt. 161. l. és bármely iskolai nyelvtanban az *-ít* képzőről szóló tant, meg a logikát is!), — hanem *koholt* mű, tehát *nyelvelék-koholmány!* — Az a bizonyos *alaposág* »nemzeti« tulajdon, csakhogy nem a miénk; de »magyar nemzeti vonás« igenis, hogy a *maga nevén* nevezzük meg a *gyereket!*

5. H. nagyhangú kárhoztatással itéli el Volf és Zolnai nyelvelék-kiadásait az Ehr. cz. 66. lapja alapján, a honnan közléseikben 12 hibát (!) mutat ki, de ezek közül csak egy ér valamit s az is ilyen: *ekeffewitnek* (Ehrenfeld-kódex) *ekefewitnek* (Volf). Erre én azt mondtam, hogy *ridiculus mus*. Most ő arra utasít engem, hogy nézzem meg a múzeumban Szent Krisztina életét, Volfnak ebben tett hibái nem lesznek *ridiculus mus*. Ha szükségem lesz rá, majd megnézem. De nem én vádoltam Volfot és Zolnait, hanem ő. Ha vádolt, miért nem vette bizonyítékát onnan, a hol volt; elhittük volna neki, hogy nem hamisítja meg Szent Krisztina életének szövegét. Ha pedig akkor ezt a szöveget még talán nem ismerte, miért vádolt *alap nélkül?*

6. Téved, sőt szándékosan téved H., midőn azt veti szememre, hogy én a nyelvelék-kiadásban helytelenítem a *teljes hüiséget*. Helytelenítem igenis a *betű-hüiséget*, a melyen ő nyargal, mert a *betű öl*. H. t. i. még a rövidítések feloldását is megköveteli a nyelvelék-kiadásokban (pl. *myden* = *mi(n)den* v. *minden*). Hát aztán kinek és minek használ ez a *betű-hüiség*? A paleografusnak? Nem. Arra nézve közömbös, akár fel van oldva a rövidítés, akár nincs, mert úgyis ismeri. Magának a tudománynak? Erre is közömbös a feloldás, mert pl. *m den* tényleg = *minden*. A nyelvbúvároknak talán, a kik számára H. szerint a nyelvelék-kiadás készül? No ezeknek meg épen nem használ, mert nagyon kevés nyelvbúvár egyuttal paleografus is, és így számos rövidítés ismeretlen előtte; sőt van sok rövidítés, a melyen még a paleografus is fennakad. Mire való hát a *betűhüiséggel* megnehezíteni, sőt sok helyt érthetlenné tenni a nyelvelékkiadásokat épen a »nyelvbúvárok« előtt, a kiknek H. szerint kizárólag készülnek? Ez olyan gondolkodás, a melyet én csodálok, de magamnak nem kérek belőle. Azonban H. szerint minden »nyelvbúvár« eo ipso paleografus is, vagy ha nem az, hát tanulja meg ezt a tudományt. Erre a követelésre már megadtam ismertetésemben (84. l.) a feleletet, most még csak ezeket adom hozzá: A nyelvészet és a paleografia két külön tudomány. Ha valaki mind a kettőt ismeri, az igen hasznos az illetőre nézve; azonban sok olyan nyelvész van, a kik igen keveset, vagy épen semmit sem értenek a paleografiához, és mégis kitünőbb »nyelvbúvárok«, mint mi kettecskén együtt véve. Budenz — noha keveset értett a paleografiához — európai magaslatra emelte a magyar nyelv-tudományt és bizonyosan *nem kisebb* »nyelvbúvár« volt, mint mi paleografuskodó nyelvészekék. Sapiienti sat!

7. Azt is szememre veti H., hogy a nyelveléket illető meghatározásáról elmondom, *mennyiben új*, de adós maradok azzal, hogy *mennyiben nem új* (196. l.) Magamnál okosabb embert nem szeretek oktatni, azért egy kis hasonlattal élek. Az én csizmám *annyiban új*, hogy meg van fejelve, a *feje tehát új*. Már most bizonyára minden nagyobb megerőltetés nélkül kitalálja a kegyes olvasó azt is, hogy az a csizma *hol és mennyiben nem új!*

8. A nyelveléktan *felosztásáról* szólva, kiemeltem ismertetésemben

(82. l.), hogy felosztása (*külső rész*: alaki és tartalmi külső, — *belső rész*: hangtan, szótan, mondattan) helyes, de *nem új*. H. erre azt vágja a fejemhez, hogy 1. nem vagyok tisztában *egy (!) tudomány anyaga, módszere és rendszere* közti különbséggel; 2. az ő rendszere »*teljesen új*« s én nem bizonyítottam be, hogy *nem új*.

Felelet az 1. pontra. H. értekezésének 14. lapján a nyelvelméktan felosztásából a *külső rész* alosztályait megadván, így ír:

»Ezek után a **rendszer táblázata ilyen lesz.**«

És ezután adja a fönt közlöttem felosztás táblázatát. Azt kérdezem én már most: *melyikünk nincs tisztában valamely tudomány anyaga, módszere és rendszere közti különbséggel?*!

Felelet a 2. pontra. Ha én azt állítom, hogy ez a *rendszer nem új*, mert az eddigi nyelvelmélet-kutatásokban több-kevesebb sikerrel gyakorlatilag már alkalmazva volt, — ennek minden bizonynyal van annyi ereje, mint ha H. minden bizonyítást nélkül azt állítja, hogy *de bizony teljesen új!* Azonban nem akarok »kibújni« a bizonyítás alól, mert így oda jutnánk, a hova az egykori két palóc, a kik fél napon át veszekedtek és czibálták egymás haját azért, hogy *Schmied* nevű földesurok neve *Simúd*-e, vagy *Esmúd*? Tehát bizonyítsunk! Mindazt, a mit H. értekezésében a nyelvelmélet *külső részéről* »rendszer«-be összefoglalt (14—15. l.), gyakorlatilag is alkalmazva látjuk Volf nyelvelmélet-kiadásainak »bevezetés«-eiben. (Legszébben talán az Ehrenfeld-kódex bevezetésében.) Ezek minden nyelvész előtt ismereteseek. Delehet, hogy H. ezeket a bevezetéseket nem méltatta figyelmére; akkor *magna ingenia convenerunt*. Ha pedig figyelemre méltatta s az ott találtakat rendszerbe foglalni és tökéletesíteni törekedett, ez már magába véve is érdem, de *nem új dolog*. — A nyelvelméletben belső része: *hangtan, szótan* (1. alaktan, 2. jelentéstan), *mondattan*, — ismeretes nyelvtani rendszer, a mely *Erdősitől* kezdve mai napig minden nyelvtanirónál megvan (hogy csak saját irodalmunkat tekintsem). Ha pedig H. arra is kíváncsi, hogy ezt a nyelvelmélet-kutatásokban alkalmazták-e, hát tekintse meg a Magyar Nyelvőr 28. kötetét és a Nyelvtud. Közl. még több kötetét, ott meg fogja találni, a mire szüksége van. És aztán ne mondja, hogy az ő rendszere *teljesen új*, mert akkor az új gazdához került és megtatarozott ócska ruhát is újnak lehet mondanunk.

Ezek voltak H. válaszában azon tárgyi természetű megjegyzések, a melyekre válaszolnom kellett. Az elmondottakból minden elfogult lélek láthatja: *ki hirdet tévedéseket arany igazságokként s ki akarja megtéveszteni a nagyközönséget?* (Hát nem a *nyelvbüvárokat?*)

Személyes élű megjegyzéseit nem méltatom figyelemre, csak egyet idézek közülök: »Nem akarom őt (t. i. engem) most se *rosszakarattal*, se *egyébbel* megvádolni (holott kívánatra mindezt *be is bizonyíthatom*)«. — Ismertetésem végén így írtam: »Hosszasan foglalkoztam H. értekezésével, mert *megérdemli. Nyelvészetünk jelenlegi szöböngésző irányzatában ez az értekezés majdnem egyetlen, a mely általános eszméket nyújt és rendszert ad*, habár ez nem is minden ízében sikerült«. (85. l.) *A rosszakarat minden bizonynyal így beszél!* — Hát az az »*egyéb*« kicsoda? A válasz nem mondja meg, de ez rosszabb lehet még a rosszakaratnál is, mert nincs neve. Hanem hát kár volt elfeledni a szerzőnek, hogy tudományos kérdésben bizonyítás nélkül a »megvádolás« legalább is *nem helyén való*. Én pedig kérem a szerzőt, bizonyítsa be »kívánatra« ígérete szerint, hogy ismertetésemben hol nyilvánvalóan íránta *rosszakarat* és mi az az »*egyéb*«?

Feleletemet azzal végzem, hogy szép a nézeteinkhez való *okos* ragaszkodás, de még szbb: *consilium mutare in melius*.

Dr. Bartha József.